

Arne Ruben: „Valget maagiat, alkeemiat, Mäevana saladusi, roosiristlust, püha Graali otsinguid ja templirüütlike enigmat, mis kõik Karl Ristikivi raamatutes ette tulevad, pole seni piisavalt analüüsitud medievistlikust vaatepunktist.”

Ristikivi ja keskaeg

A a r n e R u b e n

Kirjanik

Karl Ristikivi (1912–1977) looming moodustab ühe müstilisima lehekülje Eesti kirjandusloos. Tema kohta on kirjutatud kaks monograafiat, kuid jätkuvalt õhkub külma autori elukäänakuist ja kummalistest tegelastest. Ristikivi peamiste ajalooliste teoste kristallselged struktuurid on vastuolus tema isiklike kirjade stiili tihtipeale ulja ning sundimatu vadistamisega.

Isata kasvanud ja ajastu poolt pagendatud mees oli elus võõrsil ja kahekordses pealesunnitud emigratsioonis. See kajastub ka tema töodes, mis, nagu meister ütelnud on, püütud teha puhastes toonides nagu klaasimaal. Tema tegelastes kajastub see enamgi veel. Kuningas Konradin („Põlev lipp”) läheb Konstanzist teele Sitsiilia poole, kuna Švaabimaal ei ole tal midagi teha: ta isa on surnud siis, kui ta oli kolmeaastane. Noor Schmerzburg („Põlev lipp”) võetakse vanade eestkoste alla, sest ta isa on surnud siis, kui ta oli väike. Roger de Tressalin („Viimne linn”) lahkeb Moreast, sest ta isa on surnud. De Montepervier otsib oma isa, et ta tappa. Johannes Faberist („Nõiduse õpilane”) saab juut, kuna ta on leidlapsena korvis jäetud juutide ukse taha.

Ristikivi ajaloolised romaanid jagunevad tsükliteks, millest tähtsaimad on kroonikate tsükkel (1961–1963), elulugu-

de tsükkel (1965–1967) ja romaanid kahelele ajapinnal (näiteks „Kahekordne mäng”, 1971). Tsüklitevahelise osa muudavad värvikamaks interluudiumid nagu „Imede saar” (1964). Ajaline distants Ristikivi romaanide vahel kasvab järjest: „Hingede öö” – abstraktne aeg; „Põlev lipp” – 1268; „Viimne linn” – 1292 (u 24 aastat vahet eelmisega); „Surma ratsanikud” – 1303 (u 21 aastat vahet eelmisega); „Mõrsjalinik” – 14. sajandi keskpaik (üle viiekümne aasta vahet eelmisega); „Rõõmulaul” – Saja-aastase sõja lõppaeg (üle viiekümne aasta vahet eelmisega); „Nõiduse õpilane” – umbes 1480 (üle kuuekümmend aasta vahet eelmisega); „Lohe hambad” – 1521 ja 1568 (üle neljakümne aasta vahet eelmisega); „Õilsad südamed” – lõppkokkuvõttes Londoni Looži loomise aeg 1717 (üle sajandi vahet eelmisega); „Kahekordne mäng” – 1765 ja tänapäev nagu eelmiseski (lõppkokkuvõttes üle

viiekümne aasta vahet eelmisega); „Rooma päevik” – allegooriline aeg (näiliselt 1765). On huvitav märkida, et selline ajapidurdus on vastuolus ajaloo üldise kulgemisega, milles sündmused ju teatavasti järjest kiirenevad.

Ristikivilik salakood

„Põlevat lippu” on Ristikivi ise oma intervjuus ajalehele Teataja 1962. a novembris nimetanud matriitsromaaniks – looks, millele tuginevad kõik järgmised. Ometi on märgatav, et „Põlev lipp” algab kusagilt nullruumist, ajaloolise aja puudumisest. Antiikajal nimetati epohhi, „enne mida midagi ei olnud”, müütiliseks ajastuks. Schmerzburgi ja Casarmana suguvõsade esindajate taastulek Ristikivi romaanist romaani näitab, et toimib mingi spetsiifiline aegadeülene tegevusliin, mida võib nimetada ristivilikuks salakoodiks. Casarmana ja Schmerzburgi kui stammkangelaste ilmumine

näitab, et autor tahab öelda veel ka midagi „kõrvale”, tahab tuua sisse salajase tegevusliini, mis on kas teatud mälu-tehnikaks talle enesele või, nagu on oletanud Hasso Krull raamatus „Katkestuse kultuur”, varjatud sõnum Jumalale, igatahes mitte „meile”, ükskõik kes me ka ei oleks. Ja kuigi Ristikivi teosed kõnelevad Euroopa ajaloo, ei saanud Euroopa autori arvates kunagi teada, et ta on kusagil ja kirjutab – seepärast võib Krulli arvates teoste autori jaoks olla olnud teisejärguline, kas teda ka kunagi mõnesse Euroopa keelde tõlgitakse. Nagu lähtub Mihhail Bahtini terminoloogias, on Ristikivi ajaloolistes romaani-des, eriti „Surma ratsanikes” kreeka nn proovilepanekuromaanide seiklusaeg.

Kreeka romaanide peakangelased olid atraktiivsed noored, poiss ja tütarlaps. Harilikult kohtuvad nad ootamatult mingil pidulikul sündmusel. Abielu ei leia siiski aset. Harilikult on takistusteks kas vanemad, pruudirõöv või pruudi sisene mine valesse riietustappa (valepaarid, vahetatud osapooled). Toimub veel palju kohtumisi ja lahkumisi. Üks pool lahku laevaga, ta jääb piraatide kätte, müüakse orjusse, põgeneb, võtab ette avantüristliku rännaku kaugele maale – just samamoodi, nagu see kõik toimub „Surma ratsanikes”. Senikaua võib kas pruuti või peigmeest võrgutada keegi kolmas, seatakse kahtluse alla tema süütus. Käivituvad valesüüdistused, tegelaste kadumine, ilmumine ootamatutes olukordades, mitteäratundmine, mängud identiteediga, nagu seda kirjeldas M. Bahtin „Valitud töodes”, 1987.

Teekond ilma seiklusteta

Mis on seiklusaeg? See on üldisest ajaloolisest ajast või sündmusloogikast ära langev segment, ajanihestus, mis tuleb ette ajaloolistes romaani-des, mis sarnased rüütliromaanidega. Kus kordub vormel „teekond ilma seiklusteta”, *jornés sanz aventure*. See on ajalõik teekon-nast, mil rüütliromaanide jutustaja võib tutvustada oma tegelasi, kuna midagi olulist niikuini ei juhtu. Näiteks võttis selle kasutusele Rustichello da Pisa 13. sajandil oma „Kuningas Arturi romansis”: *Il ne trevent aventure que a mentovoir face* [Teekond jätkus ilma olulisemate seiklusteta].

Ristikivi, kes soovis, et tema teostes kulgeks kõik nagu keskaegsetes kroonikates ikka, kes tahtis, et ajastuomane

münt oleks maksimaalne, võttis „Surma ratsanikes” kasutusele sellegi keeruka nõksu. Admiral, templirüütel ja tulevane Konstantinoopoli suurhertsog Roger de Flor võtab Pedro Casarmana Sitsiiliast kaasa Konstantinoopolisse. Nagu juba öeldud, võib „kasutada aega, mil me mereteel viibisime ja seetõttu midagi erilist ei juhtunud” („Surma ratsanikud”, 1963, lk 55) ja sellepärast võib „Surma ratsanike” minajutustaja keskenduda laevareisi tegelaste kirjeldamisele.

Tegelane Guillaume de Montepervier antakse edasi romaanist „Põlev lipp” romaani „Viimne linn”, tegemist on noore prantsuse rüütli ja Staufenite sõrmuse teise kandjaga pärast Konradini enda hukkimist 1268. Konradin viskab talle tapalavalt oma sõrmuse. „Viimse linna” lõpuosas on samuti tegelane, kes „antakse üle” järgmisesse romaani Akkoni langemise (1291) ajal ja selleks on noor hospitaliit Roger Blondel de Tressalin. Järgmiseks romaaniks ongi aga „Surma ratsanikud”, tegevusaeg 1302–1311. „Röömulaulu” lõpuosas ilmub Montepervier’ aadlisuguvõsa taas, seekord templirüütel Alain de Carnillaci mainituna. Ristikivi loob teosest teosesse tegelaste vaimse järjepidevuse ja sugulaste liine – tegelaste, kes tegelikkuses sugulased ei ole.

Tegelaste järjepidevus kinnitab niidagi kroonikate kui ka elulugude tsükli ajaloolist ühtsust koos ja samas ka Aja pikalaine lõputut kestvust: kuigi Aja kulg on laineline, ei jõua me ta harjale kunagi, ikka kaarduvad silmapiirid kusagil teises või kolmandas kohas; perspektiivid tunduvad kas tühiste või määratutena, olenevalt sellest, kus vaatleja asub.

Kroonikate ja elulugude triloogiate matriitsromaan „Põlev lipp” sisaldab oma lõpuosas nn puuduvat tegelase probleemi. Teosel on eksplitsiitne autor, kes jutustab oma lugu lõkkestule paistel, samal ajal kui üle ta öla vaatab „õpetatud sõber”. Just nende kahe jõupingutuste toel jutustataksegi „tähepanelikule lugejale” lugu verinoorest kuningast Konradinist ja tema hävimisest paavstiriikide vastases sõjas 13. sajandi keskel. Ja just nagu poleks olemasolevatest tegelastest veel küll, teatab jutustaja meile päris teose lõpul: „Vähegi tähepanelik lugeja on juba mõnda aega oodanud üht tegelast, kes kõige tõenäosuse põhjal peaks ilmuma, et arv täis saaks. Võib-

olla on ta hakanud arvama, et me selle lõpuks oleme hoopis unustanud.”

Puuduv tegelane

Kui vaatame Konradini jüngrite nimesid, saab meile selgemaks, kes see tegelane olla võib.

Noor rüütel Rupert von Schwalbenhöf („Pääsukungas”) – leitud veiderdajana Waiblingeni laadapäeval, talle on peaaegu et lapsendamise teel tagastatud tema kõrge päritolu, ta on tehtud Staufenite lipu kandjaks;

krahv Rudolf von Habsburg (Habichtsburg – keskülemsaksa keeles „Haukalinnus”) – vaeseim Konradini vassallidest, kelle peas mölgub aga ikka mõni idee või uuendus, saab esimese Habsburgina 1273 Saksa keisritroonile, temast algab hiljem Habsburgide võidukäik Euroopas;

Hassan Nuri poeg tähetark Giafari (Jaffari) soost, saratseen (ka Hassani nimel on kindel tähendus, nimelt on see araabiakeelse sõna *hassanah* – „head teated” – derivaat, *Nur* aga tähendab valgust, mida heal juhul saab samamoodi kujutada linnuna);

Bologna gibelliin Benvenuto Tordini, õigusteaduse professori poeg (*tordi* on itaalia keeles „rästad”, Tordini tähendab *rästaste* või nende lindudega seonduvat. *Tordo* on täpselt seesama, mis prantsuse *greve*, saksa *Drossel*, hispaania *zorzal*, inglise *thrush* või eesti *rästas*. Toskaana on kuulus oma haruldaste mägirästaste poolest).

Sellesse seltskonda, milles on juba nii linde kui ka linnuseid, ilmubki „puuduv tegelane” – Guillaume de Montepervier, kelle elu eest vastutab Schmerzbürg. Mõeldakse: Mont Épervier, Pistrikumägi. Keskajal olid pistrikumäed rüütli lossi fortifikatsioonide osad, pistrikujah viitas mehelikule maailmale. Senjööri losside muldkindlustustest oli Mont Épervier selline, kus daamiga ei jalutatud, vaid mis oli mõeldud pistrikujahiks.

„Viimne linn” viib meid pistrikuainesele veel lähemale, kuna Montepervier lööb ka seal sündmustele vapralt kaasa: Guillaume de Montepervier’ musta vappi, mida ta turniiridel kannab kilbil, kaunistab vaid üks hõbedane raudkull (*épervier d’argent* prantsuse heraldika terminoloogias). Sellega seoses võib oletada, et tegemist on ikka sellesama Montepervier’, Pistrikuga.

Nii et Ristikivi paradoksaalses teoses ilmus Pistrikumägi Haukalinnuse ja Pääsukesemäe juurde.

„Viimses linnas” leidub ka üks suurepärane rüütlipragmaatika näide, mille keskaja suhtes väga tundlik ja erudeeritud autor on nähtavasti kombineerinud palju kirjandust lugedes. Meie ees on kaks eelläbirääkimist võitluseks elu ja surma peale, nokastanud Armengaud de Hauville’ ja kaine Rogeri vahel, ning Guillaume’i ja Rogeri katsed võistu võita endale kauni Melisende’i armastus, seejuures nõnda, et nende endi au kestma jääks. Nende sündmuste käsitlemiseks on meil kasutada Marcel Baxi suurepärase ja ammendav artikkel „Rules For Ritual Challenges: A Speech Convention Among Medieval Knights” (1981, *Journal of Pragmatics* 5).

Rüütlipragmaatika

Keskajal ei piiratud rüütlikasvatust üksnes võitlusoskuste lihvimisega, vaid kasvatavad sisendasid ka heakombelust, vagadust ja samuti oma au kaitsmise kunsti. Viimaseks läks tarvis verbalseid oskusi, teadmisi, mida ütelda otsustavatel hetkedel, kui sulle rituaalne väljakutse esitatakse. Seda nimetati toona pragmaatikaks, mitte selle sõna tänapäevases, lingvistilises tähenduses, vaid rüütlipragmaatikaks: mida ütelda, kuidas taganeda, kuidas duellikutse vastu võtta ning kuidas hoiduda relva käest visanud inimese löömisest. Need reeglid ühes rüütlivoorustega olid tuntud juba kuningas Arthuri ajast saati ning arenesid välja veelgi varem, kuid kirja pani need katalaani filosoof Ramón Llull (1232–1315), kellest Ristikivi on „Surma ratsanikes” teinud peategelase Pedro de Cjvilan Casarmana õpetaja. Llull alustas oma eluteed vakra rändrüütliina ja omas sel erialal, nagu paljudes teisteski kunstides, sügavat talenti. Hiljem talletas ta kirjamehena kõik teadaolevad rüütlivoorused katalaanikeelsesesse traktaati „Libro del orden de caballerça”. Lulluse teoseid iseloomustab alati omamehelik kõnepruuk rüütlitega ja selle poolt erineb ta teistest keskaja filosoofidest. Oma õpetaja Lulluse eeskujul maandub ka „Surma ratsanike” kangelane Casarmana klassikalisest haridusest noore rüütli okkaliselle teele – rajale, mille üks esimesi okkaid on kuninga hobusetalli tühjaks kühveldamine.

Nagu nähtub ka Lulluse maksimideist (Biblioteca Virtual de Miguel Cervantes), pole keskaja rüütli keegi ette kirjutanud, kuidas võimalikku vastast kohates käituda, vaid kindlaks määrati üldised ettekirjutused, nagu daamide austamine, sügav usk ja tagasihoidlik kasinus. Marcel Bax on aga oma rüütliretoorikaainelises teaduslikus uurimuses analüüsinud kõnelusi tervitava subjekti ja võõra rüütli vahel, kui esimene on tulnud oma lossist välja ja liigub mööda tühermaad talle teada olevatele radadele, tervitades võõrast kilbipöörde või peanoogutusega. Bax eristab keskaegsete rüütli kõneluses infopäringu (*the request-for-information conversation*) ja tegutsemist soodustava konversatsiooni (*the request-for-action conversation*) olemasolu rüütli konversatsioonis. Näiteks Rustichello da Pisa „Il romanzo arturianos” kohtab Tristan tundmatut rüütli, kes tolgendab Cameloti juures, mehed peavad ju teada saama, kes kumbki on. Percevali loos aga õpetab Percevali ema oma armsat poega, et too ei häbeneneks võõralt teekäijalt tema nime küsida: „Nimest tunned meest.”

„Kes sa oled?” – see oli küsimus, mida rüütel rüütli kõige sagedamini esitas. Võõras oli siiski vaid võõras, võlujõudu ja endeid uskuvas ühiskonnas oli oluline teada saada, kas tundmatu ei kannal endal näiteks, kui kasutada teravmeelse hidalgo Don Quijote kõnepruuki, „reliikviat või mõnd salajast nõidust”. Visuaalne identifitseerimine, pilguga ülelibisemine kohtadest, kus rüütli peaksid olema värvid ja insiigniad, oli ainus infovõimalus ühiskonnas, kus puudusid ajalehed ja muu säärane. Sellega tuvastati võõra kuulumine hierarhiasse või klanni, kus tegutses kollektiivne mina. „Kuulub hea tooni juurde vestelda vastutulijatega, eriti veel, kui nad on kohasest seisusest,” kirjutas Georges Duby oma teoses „Guillaume de Marechal ehk maailma parim rüütel”.

Samal ajal võis tõeliselt võimas rüütel keelduda vastamast infopäringule, nii nagu elektrirai võib kompida huultega teisi kalu, vastupidi aga mitte. Hiljaaegu eesti keeleski välja antud 13. sajandi kõmri rüütliromaan „Efracwi poeg Pederdur” tõi näiteks ära kellegi sir Gwalchmei (ühe selle raamatu tegelase) põhjenduse, miks ei pea tõeline rüütel vastama rumalatele küsimustele: „Kellelgi

ei ole õigust ebaviisakalt äratada rüütli tema mõtisklustest, sest ta võib parajasti mõelda mingist kahjust, mis ta on saanud, või naisest, keda ta üle kõige armastab. Säärast ebaviisakust näitas ehk üles mees, kes viimati selle rüütliga kohtus.”

Duell algab sõnalise interaktsiooniga

Ristikivi tegelane Roger on täpselt samasugune rüütel, keda lossi radadel tema meeliskluses eksitati. Armengaud astub kõige kurjemate mõtetega tema juurde hetkel, mil mõlema mehe seisundid on ebavõrdsed: üks maani täis ja teine lihtsalt unistaja. Roger oli teel „üksindusest, kus ta võis segamatult anduda unistuste mängule”, ning Armengaud mõttles üksnes all-linna kergemeelsetest naistest. Niisugustes tingimustes ei tohi möödaminevat rüütli segada.

Ka Baxil algab rüütli duell alati sõnalise interaktsiooniga, milles poolte osavõtt on vältimatu. Kuigi, nagu möönab Bax, on meil näiteid võtta ainult ilukirjandusest, leidsid infopäringu juhtumid kõik aset ka reaalses keskaegses maailmas tegelike isikute vahel. Ta toob välja ühe osa 12. sajandi Madalmaade keskhollandikeelsest poeemist „Karl ja Kääbusvaim”, milles Karl Suure ja tema unustatud vasalli, haldjakuninga Elegasti (merovingiajastu vägeva võluri Alberichi teisend) vahel leiab aset vestlus, mille jooksul kaks rüütli, kellest üks on kuningas, kohtuvad õises metsas Karli kuulsa Ingelheimi lossi lähedal. Elegasti kõnetus-sekvents:

- (a) *Jää pidama, rüütel.*
- (b) *Ma tahan teada, kuhu sa lähed*
- (c) *ja keda sa otsid.*
- (d) *Ütle mulle, enne kui sa siit minu eest põgened,*
- (e) *ole sa ükskõik kui uhke või räägi ükskõik kui kõrgilt.*
- (f) *Ütle, kes sa oled ja mida sa tahad ja mis su isanimi on,*
- (g) *enne sa siit kuhugi ei putka.*

A–f sisaldab infopäringut, g on halvasti varjatud ähvardus, mille eeldused olid juba punktis d.

Kuninga vastus:

(h) *Sa küsid minult liiga palju; ma ei saa vastata.*

(i) *Muidugi ma pigem võitlen, kui ütlen midagi pärast neid ähvardusi*

(j) *ning ma olen liiga vana, et keegi võiks mult küsida seda, millele ma ei soovi vastata.*

(k) *Ei tea, kas see on hea või halb, aga me hakkame praegu võitlema.*

Ka siin nõustub kuningas alles viimases, k-osas satisfaktsiooniga, mis Baxi käsitusel ongi väljakutse. „Musta rüütli Moriaeni romaanis” (keskhollandi meistriteos, 13. sajand) eristab Bax ka eraldi tervitusstseeni rüütlike omavahelises vestluses, nagu

(a) *[kummardus]*

(b) *Vasta mulle, anna sõna,*

(c) *või ma tungin sulle peale.*

Tegutsemist soodustavat (aktsiooni-keskset) konversatsiooni käsitleb Bax eraldi. Ta toob näiteid selle kohta, kuidas, hoolimata rüütel A hoiatustest, jätkas rüütel B daami väärkohtlemist, misjärel esimene töötas oma mõõga nimel alustada otsesemaid aktsioone. Aktsioonikeskse konversatsiooni juures näeb Bax ka head näidet põiklemisest (*a put-off*), mille juurde kõlbaks tsiteerida vanaprantsuse keeles Šotimaal 13. sajandil kirjutatud ballaadi „Roman de Fergus”. Alles õpiteel olev noor rüütel Fergus on tapnud kääbuse, teda noomib selle eest kääbuse peremees:

(a) *Sire rüütel, oled mu kääbusele liiga teinud*

(b) *ja eriti nurjatu, et tapsid ta mu oma silme all.*

(c) *Ma ütlen sulle, et nüüd keeb mu viha küll üle:*

(d) *kui mul oleksid relvad nagu sul, ma tasuksin sulle selle kätte!*

(e) *Sa maksaksid kõige eest ja selle peale ma annaksin sinu pea.*

Fergus aga tahab anda asja kuningliku kohtu kätte, mis on esialgne põiklemine:

(f) *Sire rüütel, sellel maal on ju kohtuid küll,*

(g) *kui ma olen sulle liiga teinud, siis mine sinna, see käiks küll*

(h) *ja kui kohus mõistaks, et ma pean sulle midagi hüvitama, siis ma hüvitan*

(i) *ja kui sul on siin turvis ja mõök, relvastu –*

(j) *ma ootan sind siinsamas.*

(k) *Kui sa tahad minuga tõesti võidelda, siis sa näed, et mina olen valmis.*

(l) *Neetud olgu see, kes sind kardab.*

Haruldane keskajatundmine

Eeltoodu valgusel võiks mõtiskleda selle üle, milline on duellikutse, mida Guillaume de Montepervier Roger Blondel de Tressalinile annab. Seda Rogeri, kes noaga kallale tunginud Armengaudi vis-

kab, enam ei ole. Nüüd on juba kõik ajad muutunud, on suur ja tähtis rüütel Roger, kelle kristlikke voorusi ei tunta mitte ainult Küprosel, vaid kogu ristiusumaailmas, vähemalt vana rüütli Hauville'i arvates. Rogeri kuulsus ulatub hoopis kaugemale, kui Melisende seda arvab.

Melisende kõneleb enne oma surma Rogeri armastusest Guillaume'ile ja sellele järgneb Guillaume'i esitatud väljakutse: „Nii saatis Guillaume de Montepervier mulle juba järgmisel päeval kutse ilmuda temaga koos Jumala kohtu ette, et ära pesta seda häbiplekki, mis ma ta sõbra majale olin heitnud.” Ka selles kohas ilmutab Ristikivi haruldast keskajatundmist. „Jumala kohus” kahe- või kolmevõitlusena oli tavaline praktika kogu Euroopa hiiglaslikus keskajas; see oli kinnistatud burgundlaste esimeste seadustega 6. sajandil, peaaegu samal ajal, kui elas kuningas Arthur, see traditsioon läbis edukalt Karl Suure ja William Vallutaja võitlusrikkad ajad ning kestis tegelikult reformatsiooniajastuteni välja – siis aga hakati unustama, et kahevõitlejate tunnistaja on Jumal. Nüüd taandus duelleerimine eelkõige aumõistele, mis oli saanud maskuliinse identiteedi loomulikuks osaks. 17. sajandi musketäride duellid keskendusid aumõistele. Aumõiste-duellid keskendati solvangu maha pesemisele ja niisuguste vooruste näitamisele iseendas, „millest võib juba ljöö kauguselt ära tunda aadlikku” (Athose sõnad D'Artagnanile). „Jumala kohus” on aga eelkõige proov, millega saatus mõlemad võitlejad läbi katsub, ja kellegi auga on sellel vähem tegemist.

Armengaud de Hauville keeldub Rogeri pidamast kõrgestisündinud rüütliks ja annab talle lossiteekonnal niisuguse etenduse, mille sekventsina kirja panen:

(a) *Kreeklane, kuhu sa jooksed?*

(b) *Kui sa mees oled, siis tule siia*

(c) *ja anna vastust oma tegude eest!*

(d) *Sest kõigi pühade nimel, nüüd on mõõt täis*

(e) *ja ma tahan sulle su teeneid mööda tasuda.*

(f) *Või arvad sa tõesti, et võid karistamata mu öde ja rüütli tütarit häbistada?*

Niisugune alandav monoloog on seda šokeerivam, et isik, keda Armengaud sel kombel ähvardab, on ilma relvata, mida võiks ausas võitluses tarvitada.

Rüütlikoodeks aga, näiteks suure Lulluse oma, ütleks niisuguse situatsiooni kohta järgmist: „Halasta vaenlasele, kui tema mõök või oda ei saa sulle midagi teha.” Lulli keskne mõiste sellises olukorras on *misericordia* (halastus). Näiteks „Põlevas lipus” ei taandu Guillaume de Montepervier rüütliast: „Võta oma mõök ja sure nagu mees, et ma vähemalt sellegi poolest ei peaks su nime häbenema.” Armengaud „Viimses linnas” aga leiab, et niisugused üllad seadused ei maksa tema jaoks, et tema ees pole ta seisuse vääriline mees, vaid lihtsalt ... mingi alam olend, kelle võib „maha lüüa nagu koera”. Aumõiste ei kehti üle seisuste piiride, ehkki kui Armengaud oleks tõeline härrasmees, võiks ta seda laiendada. „Fergusse romaanis”, millest katkendi eespool ära tõi, ei olnud kääbuse peremees samuti ehtne rüütel, kuid Fergus ütles talle „sire rüütel”. Tõelise džentelmenina laiendas Fergus alama seisuse tegutsemispiire.

Kuid Rogeri vastus on struktuurialanalüüsis huvitavam:

(g) *Kui keegi neitsi Beatrixi teotab, siis oled see sina ise.*

(h) *Mul ei ole sulle midagi vastata*

(i) *ja praegu oled sa vaevalt võimeline rääkima muudest kui naistest all-linnas,*

(j) *keda sa tunnend paremini kui oma öde.*

Armengaudi pragmaatika on madalstiiline – ta ei pruugiks selliseid sõnu õukonnas ega ühelgi ehtsal kahevõitlustseremoonial. Ristikivi oli aga tõeline meister õukonna kirjeldamisel. Me võime muidugi otsida tema tegelaste kõnest retoorilisi troope, kuid iialgi ei suuda me ta teostest täielikult tabada seda iseäralikku fluidumit, mis ajendab kindlasti veel hulka põlvkondi Ristikivi lugema.